

ВЪРХУ ЕДНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО, ИНОВАЦИИТЕ И ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ В БЪЛГАРИЯ

Тодор Ялъмов

СУ „Св. Климент Охридски“

Как да се цитира тази статия / How to cite this article:

Yalamov, T. (2022). Varhu edno izsledvane na predpriemachestvoto, inovatsiite i izkustveniya intelekt v Bulgariya. (On a study of entrepreneurship, innovation and artificial intelligence in Bulgaria). *Economic Thought Journal*, 67(4), 503-510 (in Bulgarian).

To link to this article / Връзка към статията:

<https://etj.iki.bas.bg/general-economics-and-teaching/2022/10/10/on-a-study-of-entrepreneurship-innovation-and-artificial-intelligence-in-bulgaria>

Published online / Публикувана онлайн: 07 October 2022

Submit your article to this journal / Изпратете статия за публикуване

<https://etj.iki.bas.bg>

Article views / Статията е видяна:

View related articles / Други подобни статии:

View Crossmark data / Вж. информация от Crossmark:

Citing articles / Цитиращи статии:

View citing articles / Вж. цитиращи статии:

ВЪРХУ ЕДНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО, ИНОВАЦИИТЕ И ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ В БЪЛГАРИЯ

Тодор Ялъмов

СУ „Св. Климент Охридски“

Свидетели сме на разгорещен дебат как да се оценява научната дейност на учените сред всички професионални общности. Дали статиите или книгите са по-ценни? Кое прави един текст научен? Дали само наличието на DOI номер е достатъчно за това?¹ Защо пределната полезност на една страница се променя толкова драстично на 20-та страница по БДС (1800 знака на страница), който никой не използва от години? А след стотната пределната полезност (за процедура по Закона за развитието на академичния състав – ЗРАС) на всяка следваща страница е нула (ако е самостоятелна книга)? Поразява ме липсата на публична оценка по същество на научната продукция на колегите, освен ако не става дума за процедура по ЗРАС. В плен сме на двойно сляпото научно рецензиране (double-blind review), което може да реши едни проблеми (обикновено е невъзможно по-млад и намиращ се в началото на кариерата си учен да критикува публично утвърден и овластен негов колега), но създава други (отчуждаване или следване на модата) или е невъзможно (ако е на български език).

В този контекст издаването на всяка нова книга от учен поражда множество въпроси: Дали книгата е „хабилитационна монография“? Дали е учебник, който ще се продава на студентите? Дали е книга, насочена към растящия пазар на потребители на академично знание? Защо да си я купя? Заслужава ли да я прочета? За кого би била добър подарък? Защитени ли са авторските претенции за приноси? Кое е новото в нея?

Предмет на анализ тук е първата самостоятелна книга на д-р Юлиана Хаджичонева „Предприемачество, иновации и изкуствен интелект в България: Динамика и управление“, издадена от Университета за национално и световно стопанство през пролетта на 2022 г. Ще се опитам да отговоря на тези въпроси, като представя моя прочит (по необходимост – частичен) на книгата. Отзивът, макар и опитвайки се да следва „традицията“ на критично представяне на книги от 1665 г. насам (първото академично списание „Journal des Sçavans“ започва именно с рецензии на книги), ще бъде повлиян от обекта си на изследване и ще бъде „иновативен“. Специфичната перспектива ще бъде търсенето на

---

¹ Забележка 9 в публикувания проект на Постановление на Министерския съвет за изменение и допълнение на Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Република България (публ. на 29.07.2022 г., <https://mon.bg/upload/32530/PMS-PPZRASB%28003%29-29072022.pdf>).

паралели с изкуството. Рецензирането (трябва да) е особен вид куриране на смисъл, който се комуникира с публиката, но и с автора!

Книгата (всяка, а и тази конкретно) разказва истории, които *учудват, обясняват и проблематизират*. Исторически рецензиите имат сигнална (информативна) функция и трябва предимно да резюмират основните идеи, докато с течение на времето те все повече придобиват институционализираща и легитимираща функция. Трансформацията на функцията е следствие от по-широката достъпност (цена и логистика) и по-голямата конкуренция за вниманието на читателя.

Добрата книга (и тази конкретно) има *послания и преживяване*, почти като в представление. Премиерите на книгите се превръщат в културни събития, каквото беше представянето на монографията на д-р Хаджичонева на 12 април 2022 г. в книжарницата и галерия „НБУ в Центъра“. Изборът на автора е както институционален (тя е главен асистент в Нов български университет), така и символен (галерия) за една тенденция – „изкуствовизацията“ на науката. Подобно на аргументацията на Спасова (2018), че комерсиалността (и произтичащите от нея взаимоотношения на артистите) е съществена и същностна характеристика на изкуството, то аз твърдя, че все повече бихме разбирали по-добре учените (особено в социалните науки) и техните тези, ако възприемем „пазара на репутация“ в науката през призмата на пазара на изкуство. В този пазар съществена роля имат рецензиите и критиците (и кураторите). Това може и да изглежда кощунствено за последователите на Карл Попър, но пък осигурява едно по-консистентно обяснение на научните публикации.

Д-р Хаджичонева ни представя продукт (монография), който е *оригинален*, но в същото време стъпва на вече апробирани *свои тези* (или в съавторство) и *факти* в списания, колективни монографии и престижни международни конференции. Обикновено автоцитатите в статиите не допринасят стойност, но при книгите те *увеличават доверието*. В случая става дума за 17 публикации, които са получили вече необходимата легитимация преди издаването на книгата (вкл. пет от тях в издания, индексирани в Web of Science и Scopus).

Заглавието на книгата комбинира три изключително популярни понятия („предприемачество“, „иновация“ и „изкуствен интелект“). Учудващо, но преди книгата на д-р Хаджичонева има само две публикации в Web of Science (WoS) с тези три понятия в заглавието (Chen, 2022; Chen et al., 2021)². Ако се търси по-широко (заглавие, резюме и ключови думи), статиите стават повече, но отново са поразително малко – 78. Ако разгледаме само категориите икономика, бизнес и управление, статиите са наполовина – 39, публикувани през периода 2017-2022 г., като 1/2 от тях са от последните две години (2021-2022). В този смисъл д-р Хаджичонева е избрала тема за дебютната си книга, която тепърва ще става

² В Scopus са 7, отново със силно китайско присъствие.

обект на проучване от страна на растяща общност от интердисциплинарни изследователи. Дори в по-широката група от 78 публикации няма автор или съавтор от българска институция³. При комбинациите от по две понятия има повече българско участие (в WoS) – иновации и изкуствен интелект – 12 статии, като една от тях е на автора (Hadjitchoneva et al., 2021), и 26 статии за предприемачество и иновации.

Много често потребителите на съвременно изкуство възкликват: „Ама това бих могъл да го направя и аз“, поразени от простотата на идеите на артиста. Сигурен съм, че мнозина читатели на книгата – обект на анализ, ще имат същата реакция. В Мрежата на библиотечно-информационните системи и информационните системи за научни изследвания⁴ обаче се открива само тази монография.

Д-р Хаджичонева *обяснява* с лекота съвременните развития и перспективите за динамиката на предприемачеството и иновациите с помощта на класическите икономически концепции и теории. Първа глава на монографията, озаглавена „*Икономически и управленски перспективи пред развитието на предприемачеството и иновациите*“, започва почти учебнически с преглед на концепциите на Смит, Рикардо, Маркс и другите „класици“, но бързо преминава в синергичен анализ на настоящето като проекция и прогноза от известните ни теории. Такъв пример е анализът на криптовалутите през обоснованата необходимост от Хайек да се премахне монополът на централните банки.

Друг интересен акцент от първа глава е, че по време на COVID кризата се наблюдава повишение на производителността, като в сектора на изкуствата и занаятите в Швейцария този ръст е до 16% при средногодишно 1% (с. 67). Споменавам го не само заради решението ми да търся паралели с изкуството, но и за да отбележа, че д-р Хаджичонева педантично е събираща факти и данни, които да *учудват*, но и *обясняват* определени явления в икономиките ни. Това, което се наблюдава по време на COVID кризата, е брилянтно потвърждение на прогнозите на Шумпетер, че в кризи компаниите ще иновират. В България, а и в други страни, ставаме свидетели на иновации в областта на изкуството, които са били немислими преди пандемията, например куклен театър по интернет. COVID кризата предизвиква ускоряване на интеграцията на дигиталните иновации и устойчива дигитална трансформация на организацията на работните процеси (Генов и Хаджичонева, 2021).

Втора глава – „*Екосистемен подход за анализ на предприемачеството и иновациите*“, предлага картографиране на българските предприемачески и иновационни екосистеми и представя оригинално авторово проучване на нагласите на участ-

---

³ Същото се отнася и при по-широкото търсене в Scopus – общо 147 статии без автор от българска институция.

⁴ www.cobiss.net и bg.cobiss.net

ниците в тези екосистеми. Д-р Хаджичонева следва възприетия световен подход да се говори за една екосистема, но между редовете (и особено в отговорите на анкетираните от нея заинтересовани лица) виждам това, в което вярвам – че по-скоро в България има много относително добре функциониращи микроекосистеми, някои от които конкуриращи се (вкл. непазарно), отколкото една обща. Аргумент за това е и препоръката на автора на с. 118, че *„... е необходима цялостна концепция и категоричен акцент върху координацията, допълването и взаимодействието между отделните заинтересовани страни и компоненти на екосистемите при формирането на подходите и политиките за подобряване и насърчаване на различните фактори на влияние върху предприемачеството и иновациите“*.

Новина във втора глава е фактът, че *нагласите за предприемачество* на българските студенти (както непосредствено след завършване, така и в хоризонт от 5 години след завършване на образованието им) са високи – по-високи от средното в света и най-високи сред страните в Европейския съюз, включени в изследването GUESS⁵ (с. 134). Д-р Хаджичонева е координатор за България на изследването, провеждано от Университета в Санкт Гален и Университета в Берн (Швейцария). Изследването показва и че повече от половината студенти смятат, че университетската среда е вдъхновяваща за развитие на предприемачески идеи. Тези данни са в противовес на масовия наратив, че българските университети са твърде „теоретични“ и неподготвящи студентите за практиката и „живота“ като цяло, както и че нивата на предприемаческа активност в България са ниски. Емпирично проучване на 998 фирми в страната през лятото на 2020 г. показва, че ангажирането на студенти, преподаватели и изследователи във фирмите е корелирано с иновативността на фирмите (Yalamov, 2021).

Друго, което заслужава да бъде отбелязано в тази глава, е документираното противоречие между стереотипите и нагласите в обществото за постигането на успех в бизнеса „по втория начин“, а не чрез креативност, дисциплина, упорит труд и почтеност (с. 116), и множеството примери на успешни предприемачи, които са интернационализирали бизнеса си (в цялата монография, но и във втора глава конкретно). Дълго време подобни нагласи са възпирали кандидатите на пазара на труда, защото те са вярвали, че позиция може да се намери само „с връзки“. За това огромна вина имат медиите, които по-често говорят за добрите примери анонимно (особено телевизиите), а когато се споменават имена, то по-често е с негативна конотация. Авторът анализира източниците на информация, които формират ролевите модели за предприемачество извън тесния семеен и приятелски кръг на родителите.

Последно (за тази глава), оригинална теза на д-р Хаджичонева е, че серийното предприемачество се развива като надграждане на културата за вътрешно

---

⁵ <https://www.guesssurvey.org/>

предприемачество – от гледна точка както на вече съществуващ предприемач-мениджър (който още не е станал сериен), така и на вътрешни предприемачи, които по-късно стават „външни“ и серийни. Впрочем, това е теза, която откривам в монографията, но не и в предишните изследвания (статии) на автора. Тя е резултат от качествени натрупвания и „свързване“ на различните компоненти и би могла да се провери и количествено по-късно. За България поне такава теза не открих в WoS и Scopus и ми се струва, че от това може да излезе самостоятелно изследване.

Третата глава – *„Конкуриране и стратегии в предприемачеството и иновациите: изкуственият интелект в България“*, естествено е кулминацията на монографията. Тя разглежда разработването и приложението на иновативни когнитивни технологии, базирани на изкуствен интелект в България, в един глобален контекст. Примерите са разнообразни и включват финтех (небанково кредитиране), производство и търговия на дребно с бързооборотни стоки (във физически обекти) и онлайн магазин (супермаркет). Авторът обобщава опита на тези компании през призмата на целия досегашен анализ в монографията и формулира модели за създаване и оценка на бизнес стойност. Обикновено тези модели са „лебедовата песен“ в хабилитационните монографии и аз приемам претенциите на автора за тяхната стойност и валидност. Дали *обяснителната им* валидност обаче ще може да се трансформира в *консултантска* и доколко могат да се репликират в други компании или сектори, ми е трудно да прогнозирам. Но в едно съм убеден – че книгата би била интересна не само за академични читатели (преподаватели, изследователи, докторанти и студенти), но и за бизнес аудитория.

Рецензиите на представлението (изложби или други артистични интервенции) имат за цел освен да информират, и да създадат намерение за (или против) посещение и нагласа как и какво да гледат (търсят), без да „развалят“ някои необходими изненади и обрати. Така и аз няма да се опитвам да извадя на показ всичко, което съм видял в монографията, но само ще споделя, че като всяка добра книга и тази ме стимулира да мисля върху (дори да преживея) много въпроси и може би да напиша някои статии, които отдавна отлагам.

Книгата е в обем, надвишаващ четири монографии по БДС, и е много по-интересна от класическата „хабилитационна монография“, която се пише с идеята, че никой няма да я прочете освен рецензентите и затова е с обем няколко страници над 100. Проблематизирани са значими въпроси за конкурентоспособността на предприятията. Българският пазар има нужда от подобни книги. Студентите имат нужда да четат подобни книги, а не класически учебници. А ние имаме нужда да дискутираме съдържателно – например вярна ли е тезата на д-р Хаджичонева за намаляване на несигурността в средата (с. 240) (изглежда правдоподобна, но недостатъчно аргументирана) и дали това е

резултат от успешни мениджърски интервенции⁶ (т.е. несигурността и рискът са по-скоро относителни спрямо фирмата и пазара), или е по-скоро политически резултат вследствие на интеграцията в Европейския съюз (общо за всички – хомогенна среда)?

Книгата си заслужава и да бъде купена, и да бъде подарена, и да бъде прочетена. А още повече – дискутирана. Д-р Хаджичонева сама отбелязва, че не се е стремяла да обхване цялата релевантна литература по дискутираните теми. Има много колеги (от България), които се занимават и са публикували сериозни изследвания, свързани с предприемаческите нагласи, ролевите модели, иновациите и изкуствения интелект. В разказа на автора те не са намерили място – не защото тя не ги познава или оценява, а защото разказват други истории. А историите в монографията, вдъхновени от „българския терен“, довеждат до теоретични обобщения, които са интересни за международната научна общност.

Връщайки се към пролога, книгата и изследванията на д-р Хаджичонева са успешно „институционализирани“ през публикации в научни списания (вкл. сп. „Икономическа мисъл“), обсъждани са на международни конференции и с предприемачи от практиката. Вероятно щеше да е по-добре, ако има отчетливи препратки кое къде е било публикувано и с кого е било коментирано (валидирано), за да могат да се отличат „чисто новите“ тези. Съвременната икономическа и управленска наука е много силно институционализирана през списанията, но подобно на съвременното изкуство (Спасова, 2007) разширява границите си, като се прелегимитира през медии, бизнес конференции (в изкуството това са колекционерските конференции) и явен репутационен трансфер (цитирания, съвместни проекти и публични срещи, рецензии и препоръки).

Не може да се очаква „научният пробив“ (особено в социално-икономическите науки) да става през книги, а напротив – през статии и конференции, но монографиите могат и трябва да бъдат обобщения на направеното, в което има и „новини“. Не на последно място, световната икономическа и управленска наука се прави много по-често в съавторство, отколкото индивидуално (каквато е нормата у нас). Това съвсем естествено води до известно „неравенство“ между „световната“ и „българската“ икономическа наука. Международните екипи разполагат с по-разнообразни сравнителни предимства (и умения), познават по-добре международните научни пазари и могат да публикуват повече и да бъдат цитирани повече, дори и след съответното нормиране по съавторство. В

---

⁶ В трите изследвани случая д-р Хаджичонева обяснява как технологичните решения, използващи алгоритми на изкуствения интелект, намаляват несигурността и правят мениджърските решения по-бързи и надеждни. В такъв смисъл приемам тезата ѝ, че изкуственият интелект намалява несигурността. Дали обаче нивата на разпространение на вградения изкуствен интелект в други технологии са достатъчни, за да намалят общата несигурност и на други фирми, които не са толкова проактивни? Оставам скептичен.

този смисъл д-р Хаджичонева има балансиран „портфейл“ от публикации – както индивидуални, така и колективни, които са в основата на анализиранията монография.

Конфликт на интереси

Авторът декларира липса на конфликт на интереси.

Използвана литература

- Chen, H. (2021). Research on innovation and entrepreneurship based on artificial intelligence system and neural network algorithm. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 40(2), 2517-2528.
- Chen, Y., Albert, L. J., & Jensen, S. (2022). Innovation farm: Teaching Artificial Intelligence through gamified social entrepreneurship in an introductory MIS course. *Decision Sciences Journal of Innovative Education*, 20(1), 43-56.
- Genov, G., Hadzhichoneva, Yu. (2021) Digitalnata transformatsiya na biznesa: vazdeystviето ot Kovid-19. V: Zaharinov, B., Rizova T. (sast.). (2021). *Ikonomika i biznes v postpandemichniya svyat*. Sofiya: Askoni-Izdat. 465-480. [Генов, Г., Хаджичонева, Ю. (2021) Дигиталната трансформация на бизнеса: въздействието от Ковид-19. В: Захаринов, Б., Ризова Т. (съст.). (2021). *Икономика и бизнес в постпандемичния свят*. София: Аскони-Издат, 465-480] (*in Bulgarian*).
- Hadjitchoneva, J., Ruff, C., Ruiz, M., & Matheu, A. (2021). The use of artificial intelligence in the online retail sector: the case of the eBag supermarket. In: *2021 16th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI)*. IEEE, 1-8.
- Spasova, P. (2007). *Amerikanskata analitichna estetika*. Sofiya: SU „Sv. Kliment Ohridski“. [Спасова, П. (2007). *Американската аналитична естетика*. София: СУ „Св. Климент Охридски“] (*in Bulgarian*).
- Spasova, P. (2018). Za komersialnostta na izkustvoto. *Filosofski alternativi*, 4, 44-49. [Спасова, П. (2018). За комерсиалността на изкуството. *Философски алтернативи*, 4, 44-49] (*in Bulgarian*).
- Yalamov, T. (2021). Innovation in companies at a time of crisis: What is the role of R&D units and employment of academic researchers in business? *IFAC-PapersOnLine*, 54(13), 402-407.

Библиографска справка

Хаджичонева, Юлиана. (2022). *Предприемачество, иновации и изкуствен интелект в България. Динамика и управление*. София: ИК – УНСС, 280 с. ISBN 978-619-232-597-8

Тодор Ялъмов е доктор по икономика, доцент в Стопанския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, yalamov@feb.uni-sofia.bg

Todor Yalamov, PhD, is Assoc. Professor at the Faculty of Economics and Business Administration of Sofia University „St. Kliment Ohridski“, yalamov@feb.uni-sofia.bg

Как да се цитира тази статия:

How to cite this article:

Yalamov, T. (2022). Varhu edno izsledvane na predpriemachestvoto, inovatsiite i izkustveniya intelekt v Bulgariya. (On a study of entrepreneurship, innovation and artificial intelligence in Bulgaria). *Economic Thought Journal*, 67(4), 503-510 (in Bulgarian).